

Received / Makale Geliş Tarihi 02.01.2024
Published / Yayınlanma Tarihi 29.02.2024
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 8 (39)
pp / ss 276-292

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10760403
Mail: editor@pejoss.com

Ramazan Kulak

<https://orcid.org/0000-0002-5226-445X>

19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun/ Milli Eğitim Bakanlığı, Giresun / TÜRKİYE

Zafer Çakır

<https://orcid.org/0009-0005-1231-890X>

İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul/ Milli Eğitim Bakanlığı, Diyarbakır / TÜRKİYE

Tansu Nebil

<https://orcid.org/0009-0006-2528-8479>

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği, Trabzon / Milli Eğitim Bakanlığı, Giresun / TÜRKİYE

Din Nedir? İslam Dinin Özellikleri

What Is Religion? Features of Islam Religion

ÖZET

Dünyanın varoluşundan bu yana insanoğlunun dinlerle ilgili tartışmaları tarihten bu yana süregelmiştir. Bu varoluş serüveninde insanlığa ait dinlerin izlerini görebilmek mümkündür. Farklı coğrafyalarda farklı inanç ve sistemler geliştiren insanoğlu birçok inanış ortaya çıkarmıştır. Her inanış ve dinin kendini hakikatin ve gerçeğin savunucuları olarak bilmiştir. Burada insanoğlunun esas amacı değişmez olana ulaşabilmektir. Klasik açıklamalara baktığımızda her farklı dinin aslında tek bir gerçeği gösterdiği argümanı ile kendilerini ifade etmektedirler. Geleneksel dinlerden günümüze kadar bu süregelmiştir. Din hayatımızın belirleyicisi olarak varlığını sürdürmektedir. Din kavramını açıklamak, ifade edildiği gibi kolay bir durum olmayıp, net bir tanımın insanı muallakta bırakan ince ve detay bir konudur. Bu zorluk ve kapsamlılık, farklı millet ve toplulukların ve her din üyelerinin dini farklı ifade etmesi nedeniyle daha karmaşık bir hal almaktadır. Din kavramıyla belli bir din kastedilmiş olsaydı kesin bir tanım ortaya koymak kolay olacaktı. Bu bağlamda insanoğlunun hayatında büyük bir yer edinen din kavramını inceleyeceğiz. Dinin ne anlamlar ifade ettiğini ve İslam Dininin kendine özgü özelliklerini inceleyeceğiz. Çalışma iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve problemi ortaya konulmuştur. İkinci bölümde Din olgusunun üzerinde durulmuş dinler üzerine yapılan incelemeler ortaya konulmuştur. Her din kendi sistematığı içerisinde incelenip dinler ile ilgili temel özelliklere kısaca yer verilmiştir. Dinlerin birbiriyle olan ilişkisi incelenip esas konumuz olan İslam Dininin özellikleri ortaya konulmuştur. Daha sonra sonuç kısmıyla da genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışma ile uzun yıllar daha insanların hayatlarının en önemli kısmını kaplayacak olan din ile ilgili farklı bakış açıları incelenip literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dinler, Din Tanımı, İslam Dininin Özellikleri.

ABSTRACT

Humankind's discussions about religions have continued since the beginning of the world. It is possible to see the traces of humanity's religions in this adventure of existence. Human beings, who have developed different beliefs and systems in different geographies, have created many beliefs. Every belief and religion has seen itself as the defender of truth and reality. The main aim of human beings here is to reach the unchangeable. When we look at the classical explanations, they express themselves with the argument that each different religion actually shows a single truth. This has continued from traditional religions to the present day. Religion continues to exist as the determinant of our lives. Explaining the concept of religion is not as easy as it is stated, it is a subtle and detailed issue that leaves people unclear about a clear definition. This difficulty and comprehensiveness is further complicated by the fact that different nations and communities, and members of each religion, express religion differently. If the concept of religion meant a certain religion, it would be easy to come up with a precise definition. In this context, we will examine the concept of religion, which has a great place in the lives of human beings. We will examine the meanings of religion and the unique features of the Islamic Religion. The study consists of two parts a conclusion. In the introduction part of the study, the subject, purpose, importance, method and problem of the research are presented. In the second part, the phenomenon of religion is emphasized and the studies on religions are presented. Each religion is examined within its own systematic and the basic characteristics of religions are briefly included. The relationship between religions is examined and the characteristics of Islam, which is our main subject, are revealed. Then, a general evaluation was made in the conclusion part. With this study, different perspectives on religion, which will occupy the most important part of people's lives for many years, have been examined and introduced into the literature.

Keywords: Religion, Religions, Definition of Religion, Characteristics of the Islamic Religion.

1. GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde problemin durumu, araştırmanın amacı ve önemi, sayılılar, kapsam ve sınırlılıklar ile tanımlar başlıklarına yer verilmiştir.

Dinin tanımlanmasını ve İslam dininin özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, Dinler Tarihinde dinin açıklanması ile ilgili süreçler ve görüşler yer almıştır. Bu bağlamda din üzerinde durulurken; Dinler Tarihi ve ilişkili disiplinler olan Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Felsefesi, Antropoloji üzerinde durulmuş ve İslam dini, İslam dinin ortaya çıkışı ve öğretileri ile bu dinin kendi içindeki alt gruplarına değinilerek araştırmalar ortaya konulmuştur.

Çalışmamızda değinilmiş olan din tarifleri ve İslam dinini özellikleri sayısız anlatım ve tariflerden sadece bir kaçıdır. Bu bağlamda çalışmamızın konusunu oluşturan dinin tanımlanması ve İslam dinini anlatımı, tanımlamaların sınıflandırılması ve araştırmanın ortaya konulması sırasında yaşanan güçlüklerin, dinin çok yönlü özelliğinin bulunması üzerinden değerlendirilebilir.

Her dinin ve her düşünce sisteminin kendine özgü bir yapısı ve toplumsal kültürü vardır. Dinlerin oluşturduğu inanç sistemlerinin kendine özgü değerlerini, kültürünü ve tarihini yansıtan kavramlar olabileceği gibi dinlerin sıklıkla ortaya koydukları ortak tanım ve özelliklerinde olduğuna rastlamak mümkündür. Var olan herhangi bir din özelliklerine bakıldığında araştırma yapılırken dinsel geleneklerin özüne inebilmek oldukça önemlidir. Bu durum bir insanın kendini anlatırken veya konu üzerine yorumlar yaparken okunan veya anlatılan kavramları doğru algılamak ve kavramlara doğru anlamlar yüklemek anlama ve anlaşılmanın en önemli özelliğidir (Gündüz, 2007,7).

Tarihsel bağlamda bakıldığında gerilere doğru gidildikçe din olgusunun devam ettiğini dinsiz bir toplumun veya toplumların tamamen olmadığı bir döneme rastlamak mümkün olmayacaktır. Modern zamanlarda olduğu gibi tarih öncesi zamanlarda da insanoğlunun inançlarla yaşadığını yapılan araştırmalardan görebilmekteyiz. Araştırmalarla ortaya konulan din kavramı ve özellikleri aslında toplumları ayakta tutan bir olgu olduğu sonucuna varılabilmektedir. Dinle ilişkili olan kavramlar felsefe, ahlak, kültür gelenekler gibi ilim ve öğretilerinde kaynağının dine dayandığını görebilmekteyiz (Tümer ve Küçük, 1993, 1).

1.1. Problem Durumu

Araştırma konumuz Din Nedir? İslam Dininin Özellikleri anlatılırken açıklanması gereken konulardan biriside Dinler Tarihinin ne olduğudur. Dinler Tarihi nedir? Konusu nedir? Hangi metotları kullanır? Hangi bilim dallarıyla ilişkilidir? dinlerin doğuşunu, İslam dinin gelişmesini, inanç, ibadet ve ahlaki değerlerini tarihi seyir içinde inceleyen dinler tarihi anlamında özelde İslam dinine tefrika ve hurafelerle İslam'ın özüne vurulan darbelere bakmak lazım gelmektedir (Tümer ve Küçük, 1993, 10).

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı dinin doğru bir tanımını ve İslam dinini ne olduğunu ortaya koymak değildir. Bir başka anlamda ise din kavramı incelenirken iyi-kötü, doğru-yanlış vb. sınıflandırma yapmak da amacımız değildir. Buradaki gerçek amacımız dinler tarihine göre dinin tanımlanması ve İslam dinin özellikleri ile ilgili araştırmalarımızın değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Bu araştırmayı yaparken de din ile ilgili bilimsel ve diğer disiplinlerden yararlanılacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada, mümkün olduğunca objektif bakış açısı takip edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Metodu

Araştırmamızı ortaya koyarken belge tarama metodunu kullandık. Bu kapsamda konumuzla ilgili bir literatür taraması yaptık. Konumuz olan dinin tanımı ve İslam dinini özelliklerini araştırırken mümkün olduğunca objektif bakış açısı takip edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda Dinler Tarihi'nin kendine özgü bilimsel metotları olan nitelendirici, tarihsel ve karşılaştırmalı metotlarına uygun yöntemler izlenmiştir. Dinler Tarihi literatüründe dinin tanımı ve İslam dini ile ilgili meseleler üzerinde durulmuştur. Böylece konuyla ilgili bir perspektif ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Önemli olan, araştırma konusuyla ilgili ön yargı ve inançlar ile hareket etmek değil elde edilen verileri ve tartışmayı haklı çıkarmak için uğraşmak da değildir (Aydın, 1987, 4-5).Gerçek olan çalışmanın ortaya konulmasında sübjektif bakış açısı kullanılmamasına özen gösterilmiştir ve normatif tavır sergilenmemiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde araştırma konumuzla ilgili kuramsal bilgiler ve açıklamalara yer verilmiştir.

2.1. Din Nedir?

2.1.1. Din Kavramının Etimolojik Açidan İncelenmesi

Eski Türklerde din kavramı ifade edilmek istendiğinde, ruhsal olarak ifade ediliş biçimleri vardır; “den, din, dın, ten, tın, tin” kavramlarının sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle oğuzlar din kelimesini kullandıkları görülmüştür. Soğdca da din, kelimesi “dön” ifadesiyle mezhep anlamına gelecek şekilde kullanıldığı bilinir. Budizmde ise kendi dillerinde “dhamma” olarak kullanılmıştır. Çince de inanç, kanun anlamına gelecek şekilde ifade edilirdi. Türk boylarında via devletlerinde “den” kökünden türetilmiş “denli”, “densiz” gibi kelimeler kullanılmıştır. Arapçadaki “din” kelimesinin kökeni araştırıldığında kaynak olarak Orta İran’dan türediği söylenebilir (Tümer, 1986, 214).

Latince de din kelimesi “religere” kökünden “bağlanma” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir anlam ise “tekrar okumak, tekrar düşünmek” olarak ifade edilmektedir (Alles, 2005, “Religion (Further Considerations)” md.). Sharpe’ın aktardığına göre Çiçero, “dini”, tekrar okumak veya iyice düşünüp taşınmak anlamına gelen “religere”den ortaya koymuştur (Sharpe, 2000, 11). Lactantius ise dini, tanrıyla bütünleşme anlamında “religare” kelimesine vurgu yapmaktadır (Chevalier, 2000, 19). Diğer benzer bir ifade ise “Religere” kökünden gelen religio kelimesi, kişinin kendini ibadete adanması, törenlere ve dini etkinliklere katılması olarak söylenmektedir. “Religare” kökü üzerinden gidildiğinde insanları tanrıya bağlama anlamı olarak kullanılmaktadır. Din Tanrıya duyulan saygı ve onun azabından duyulan korku sonucu oluşan bağlılıktır (Taplamacıoğlu, 1961, 36).

2.1.2. Din Kavramının Semantik Açidan İncelenmesi

Semantik açıdan din kavramını ele aldığımızda bazı sonuçlara ulaşabilir; Türk Dil Kurumu Sözlüğü ‘ne göre din, Tanrıya, doğaüstü güçlere inanmak ve dini kurallar, kurumlar, töreler ve semboller şeklinde örgütlenen sistemli inançlardır.

Din kelimesine Arapçada bakacak olursak “deyn” kökünden türediğini anlamının ise “belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç” olarak ifade edildiğini “deyn”in zamanla “örf, adet” olarak kullanıldığını, sonrasında din şekline dönüştüğünü, devamında ise “Allah’ın hükmü ve yönetimi” olarak anlamlar yüklendiğini söyleyebiliriz (Tümer, 1994, “Din” md.; Macdonald, 1988, “Din” md.).

Diğer bir araştırmacı Şerif Mardin’e göre dinin; şeriat, millet, yol, kanun, gibi farklı anlamlara geldiğini, İslam kelimesinin de belirli anlamları gösterdiğini Müslüman olan düşünürlerin geleneksel din tanımlarıyla İslam arasında bir uyumun var olduğunu ifade etmektedir. Zaten daha geniş anlamda İslam kavramının anlamı “teslimiyet, kurtuluş” ve “müsaleme” (karşılıklı güven ve barış) anlamlarına geldiğini ifade etmektedir. Dini İnsanlar arasında meydana gelen muhalifliği ve tartışmaları önleyen bir araç olarak da görmektedirler. Sadece insanlar arasında değil insan ile Tanrı arasında da bir sözleşme anlaşma yapan bir kurum olarak dini işaret etmektedir (Mardin, 1977).

2.1.3. Din Sosyolojisi

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verileceği üzere İslam dini üzerinden bilimsel çalışmalarında Mardin, din sosyolojisi ilişkisine ayrı bir önem vermiştir. Bu kapsamda ele aldığı din kavramını din-toplum ilişkilerini din sosyoloğu gibi detaylandırıp çalışmasıdır. Din sosyolojisinin bilim olarak ortaya çıkması dinin toplumsal bir olgu olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Din sosyoloğu olan Mardin, din sosyolojilerinden bahseder. Çünkü Din Sosyolojileri çoğul bir alanı kapsamakta olduğu araştırılması gereken bir gerçekliktir. Ortaya koyulan çalışmalarda farklı birçok din sosyolojisi yaklaşımları olduğunu ifade ederken Karl Marx ve Sigmund Freud’un bu alandaki çalışmalarına oldukça önem vermiştir. Yine din sosyolojisinin ilerlemesine en çok katkı sağlayanlardan bazıları; Dumezil, Durkheim, Malinovski ve Radcliffe-Brown gibi söylenebilir. Din sosyolojisinin ortaya çıkmasının ana nedeni dinin bir toplum olayı olmasındandır. Din toplumsal bir olay olmasaydı din sosyolojisinden de bahsedilemezdi (Mardin, 1977).

“Metodolojik Not” başlığı olarak sunulmuş olan yazarın araştırmalarında tarih bilimleri, modern davranış bilimleri, sosyoloji, psikoloji ve sosyal antropoloji metotlarına başvurarak bunların nasıl bütünleştirileceğini gösteren önemli konuya vurgu yapmaktadır (Mardin, 1992, s. 7-8). Bu model ile varılacak sonu ise farklı din görüş ve düşüncelerinin tahlil edilerek belirli metotlarla belirli ortak sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda önemli hususlardan biri de, sosyoloji ve İslam din sosyolojisi

araştırmalarında, siyaset bilimi, sosyal antropoloji, sosyal psikoloji ve psikolojiden önemli denilebilecek detayda faydalanmak gerektiğini söyleyebiliriz.

3. DİN TANIMININ UNSURLARI VE DİNLERİN SINIFLANDIRILMASI

Bu kısımda din bilimcilerin araştırmaları ile dinlerde bulunan unsurlar ile dinin tanımına bulunan ana unsurlara değinilerek dinlerin tasnifi konusunda bu unsurların katkısı ve etkisi tartışılacaktır.

3.1. Din Tanımının Unsurları

Araştırmacıların büyük çoğunluğu dinin var olan özellikleri olarak ortaya koydukları unsurlara göre din tanımları da çok farklılıklar gösterebilmektedir. Bu kapsamda dinini ne olduğu nelerden oluştuğunu inceleyen din bilimciler birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Fakat bu düşünceler veya tartışmalar her dinde farklı şekillerde tezahür eden ve kendisine inanılan, tapınılan ya da saygı gösterilen varlık olan tanrı-kutsal-aşkın-görünmeyen-tabiatüstü vb. kavramlar üzerinde incelemelerini yapmışlardır.

Din bilimcilerin yaptığı araştırmalarda Hakiki din, Tanrı varlığı olmadan da ortaya konulabilir, ancak kutsal ve kutsal olmayan şeklinde bir ayırım yapılmayan din neredeyse yeryüzünde yoktur. Dinlere göre dindar insan kendisine göre olağanüstü şeylerin kutsal olduğunu kabul eden kendisi de kutsal bakan kişidir. Bu kapsamda kutsallık dindarlıktan çok daha önemli görülmüştür. Çünkü Budizm vb. bazı dinler, herhangi bir tanrı inancını benimsemeseler de kutsal olarak gördükleri şeyleri önemsemişlerdir. Kutsal bir düşünceye sahip olmayan Tanrı düşüncesi de kabul görülmemiştir ve kabul etmemektedirler (Söderblom, 1930, "Holiness" md.).

Dinin unsurları dini oluşturan hususlar olarak kabul gören ve bütün dinlerde ortak unsur olarak var olan belli başlı unsurları sıralayacak olursak;

- 1) Doğaüstü varlıklara olan inançlar (Tanrı, tanrılar, melekler, cinler, ruhani varlıklar gibi),
- 2) Bazı varlık ve nesnelere kutsallık atfetmek veya kutsal olmayı ayırt etmek,
- 3) İbadet, ayin ve törenler,
- 4) Kitaplar, yazılı kanunname veya akitler ile gelenekler
- 5) Doğaüstü varlık veya kutsallık ile ilgili duygular (korku, güven, sır, günahkarlık, tapınma, bağlılık duyguları gibi),
- 6) Doğaüstü varlık ile irtibat (vahiy, peygamber, dua, niyaz, ilham gibi),
- 7) Ahiret ve ölüm ötesi inançlar,
- 8) Hayatı düzenleyen kurallar,
- 9) Cemaat/ tarikat gibi gruplarla bağlılıklar veya mensubiyet (Alston, 1972, 167; Alles, 2005, "Religion (Further Considerations)" md.).

Bu sıralanan önemli unsurlar genelde her dinde bir veya birkaçı kabul gören var olan unsurlardandır.

3.2. Dinlerin Sınıflandırılması

Dinleri sınıflandırmak dinin ne olduğunu anlatmak kadar zor iştir. Bu durum dinin kendi yapısıyla ilgili bir durumdur. Çünkü Yeryüzünde birçok din vardır ve bunları oluşturan birden fazla unsurlar vardır. Zira bu durum da hangi unsura göre sınıflandırabiliriz karmaşası birden fazla sınıflandırma yapılmasına neden olmuştur.

Dinleri tasnif edilmek istendiğinde birden çok unsurlar göz önüne alınacaktır. İnanç ve ritüellerine göre, inanılan varlık veya tanrılara göre, kaynağına göre gibi birçok durum ortaya konulabilir. Bazı önemli araştırmacılar belirli sınıflandırma oluşturmuşlardır. Bunlar; 1) İlkel dinler (Dinka dini, Ga dini, Ainu dini, Nuer dini gibi), 2) Milli dinler (Eski Yunan, Roma, Mısır dinleri, Yahudilik, Konfüçyanizm gibi), 3) Evrensel dinler (Hıristiyanlık, Budizm, İslam gibi) (Schimmel, 1999, 6). Yine başka bir düşünür olan Wach, dinleri 1) Kurucusu olan dinler, 2) Geleneksel dinler olarak iki kısımda inceler (Wach, 2004, 130).

Başka bir sınıflandırma da ise 1) Sakramental (dini ayin ve törene dayanan dinlerdir; Yahudilik, Hinduizm, Hıristiyanlık vb.) 2) Profetik (peygambere dayanan dinlerdir; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) 3) Mistik (tasavvufi dinlerdir; Budizm, Hinduizm) şeklinde üç farklı kısımda incelenir (Alston, 1972, 171).

Coğrafi bölge durumlarına göre sınıflandırmalar da yapılmıştır; 1) Orta Doğu, Sami grup (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam), 2) Hint grubu (Hinduizm, Budizm, Caynizm), 3) Çin-Japon grubu (Konfüçyanizm,

Taoizm, Şintoizm) bu bağlamda dinler geniş coğrafi alana yayılmasına göre; Asya dinleri, Afrika dinleri, Avrupa dinleri şeklinde de sınıflara ayrılmışlardır (Tümer, 1986, 234).

Batiya gidildiğinde sınıflandırma farklılaşmış, şu şekilde sınıflandırma oluşmuştur; 1) Büyük dinler (İslam, Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Taoizm, Şintoizm), 2) Diğer dinler (Asya dinleri, Okyanus dinleri, Amerika dinleri, Avrupa dinleri), 3) Laik dinler (Aydın, 2004, 51).

İslam'ı yaşayan ülkelerdeki sınıflandırmalar ise 1) Hak dinler ya da müstenit dinler 2) Batıl dinler ya da mevzu dinler şeklinde olmuştur. Hak din Allah'ın var olduğu kabul edilen ve vahiy kavramının varlığına inanılan dinlerdir. Batıl ise insan uydurması olarak kabul edilen vahye inanılmayan dinlerdir. Hak dinlere "mîlel", batıl inançlara girenlere de "nihai" adını vermişlerdir (Akseki, 1943, 299).

3.3. Dinin Kaynağı Üzerine Görüşler

Dinin kendisi, dinin tanımına temel oluşturmaktadır. Bu nedenle din nedir? Sorusuna cevap ararken, dinin kaynağı hakkında da görüşlere yer vermek gerekmektedir. Yıllardır insanların niçin inandığı ve neden dine ihtiyaç duydukları üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar genelde dinle ilgili dindar insanlar üzerinden yürütülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında dindar insan doğuştan gelen içgüdülerinden dolayı mı dindar olmuştur yoksa çevreden yani sonradan dış etkilerle mi dindar kimliğine bürünmüştür? Bu sorular tartışma konularının başında gelmektedir. Birinci soru kutsal kitaplara dayanırken, ikinci sorunun yanıtı ise bilimsel bilgilere dayanmaktadır (Çalışkan, 2002, 150-151).

Birinci sorunun cevabı ekseninde araştırarak olursak; ilahi dinlere göre din, Allah tarafından gönderilmiş ilahi yazılı ve sözlü kurallar bütünüdür. Yaratılıştan itibaren din duygusu barındırmakta olan insanlar bu duygu yaratıcı tarafından verilmiştir. İslam'a göre din duygusu ve yaratılış birbirini bütünler bir durumdadır (Aydın, 2004, 37).

İkinci sorunu kapsamında bakıldığında, özellikle Batılı araştırmacıların ortaya koydukları teorilere göre dinin kaynağının bilimsel verilere göre değerlendirmek istemişlerdir. Dinin kaynağının bilimsel olarak incelenmesi zor bir süreçtir. Çünkü somut materyaller ve muhakeme geliştirmek için elde verilerin sınırlı olması, sadece ilahi kitaplara dayanmasındandır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda hiçbir bilim dalı ilk insandan kalma somut bir yazılı kaynağa sahip değillerdir. Bu nedenledir ki dinin çıkışı yani kaynağı ile ilgili öne sürülen fikirler ve araştırmalar gerçekliği yansıtmakta zorluk yaşamaktadır (Aydın, 2004, 33).

1-Evrimsel Din Görüşü: Bu görüşü ortaya koyan Darwin'in 1859 yılında biyolojik evrimle ilgili "Türlerin Kökeni" adlı eserinin yayınlanması ile Batı dünyasında dine bakış açısında değişimlere neden olacaktır. Eserinde Darwin canlıların zamanla biyolojik evrime uğraması ve bu şekilde var olmasından bahsetmektedir. Bu süreçle beraber çeşitli alanlarda kabul görmeye başlayan teoriler metafizik değerlere ve dine yönelik sorgulamalar ve araştırmalar dinin kaynağına yönelik sorgulamaları da beraberinde üretmiştir.

2-Animizm Görüşü: İlkel dinlerin kaynağının animizm yani ruhçuluk-ruhlara inanç olarak açıklanan Animizm görüşüne göre doğa canlıdır ve bir ruha sahiptir demiştir. İlkel insanlar ruhun varlığını rüyaları ile keşfetmişlerdir. Çünkü öldükten sonra ruhun varlığını sürdürdüğünü, hayalleri anıları izlediğini ileri süren bir görüştür. İlk başlarda beden ile ruhun ayrı olduğunu düşünen insanlar bu görüşlerini hayvan ve diğer tabii olaylara uyarlamışlardır. Bu şekilde çok tanrı inancını gündeme getirmişlerdir. Öldükten sonra ruhların bedensiz olarak hayatlarını devam ettirdiklerini ortaya koymaları ile atalara tapınma eylemini meydana getirmişlerdir. Bu durumla birlikte doğa olaylarını meydana getiren ve tüm güçleri kontrol eden varlığın tanrı olabileceği ve bunun bir tanrı tarafından yapılabileceği görüşüne hâkim olmuşlardır. Böylece tek tanrı inancına geçiş olmuştur (Malinowski, 2000).

3-Atalara Tapınma: Öldükten sonra yaşayan ruhların var olduğuna inanma düşüncesi ile önemli kişilerin yani ataların kutsal varlıklara ve onların mezarlarına yapılan adakların temellenmesiyle birlikte tanrının varlığı düşüncesi oluşmuştur. Bu görüş ile birlikte Spencer, "atalar tapını her dinin kökenidir" sonucuna ulaşmıştır. O dönemki insanların kendi soyundan geldiğine inandıkları kişilere kutsallık ve saygı, sevgi gibi anlamlar yüklemeleri ve aşırıya kaçmaları atalarının öldükten sonrada yaşatmak için çeşitli fikir ve çabalar doğmuştur. Atalar kültü ailenin ölmüş üyelerine karşı saygı, tazim ve korkuyu ifade eder. Bu yüzden onlara çeşitli hediyeler sunar, kurbanlar keser, heykeller ve maskelerle onları temsili olarak canlandırmaya çalışırlar. Atalar kültüründe ölen her kişinin ruhu önemli sayılmamakta, yalnızca saygıdeğer görülenler buna atalar kültürüne erişmektedirler (Günay ve Güngör, 1998, 59).

4-Naturizm Görüşü: Araştırmaları derinleştiren bazı düşünürler tabiata ait varlıkları yüceltmek ve büyük anlamlar yüklemek ile ortaya çıkan natürizm görüşü zamanla din kurumu almaya başlamıştır. Bu görüşe inanılan dinin kaynağının doğadaki fiziki ortamda rastlanan Kuvvet ve varlıkların anlamlandırılması yani

tanrılaştırılması olarak ifade ettikleri tabiatçılık kavramını ortaya koymuşlardır. Bu kavramı araştıran düşünürler Hinduizm'in kutsal kitabı Vedaları inceleyerek dinin ortaya çıkış kaynağını olarak natürizm teorisini ortaya koymuşlardır. Dünyada var olan tüm dinlerde tanrı isimlerinin tabiatı işaret ettiğini ve temsil ettiğini tabiatın gücüne doğüstü anlamlar yüklemeleri ve bunun bahsedildiği gibi bütün dinlerde çeşitli şekillerde var olduğu öne sürmeleri dinin kaynağını ve inançları oluşturduğunu öne sürmüşlerdir (Gündüz, 2007, 279).

5- Büyücülük-Falcılık: Araştırmaları incelediğimizde bir kısım çalışmalar dinin temelini büyü ve fal gibi inanışlar üzerinden oluştuğunu ve geliştiğini görmekteyiz. Bu inanışa göre ilk insanlar doğa olaylarını denetim altına almak için kendilerince ayin ve törenler düzenleyerek hava olaylarını büyü ile kontrol etmeyi amaçlamışlardır. Yine bu fikri savunan düşünürler doğayı sihirli biçimde idare eden kanunları ve inançları bilmeleri bir nevi büyüün dinle ilgisini göstermektedir demişlerdir. Büyü doğüstü varlıkların yardımıyla tabiata etki ederek olağanüstü sonuçlar kazanmaya çalışmak için yapılan faaliyetlere verilen addır. Durkheim büyüün de din gibi inançlar, ayinler, mitler, dogmalar, törenler, kurbanlar, arınma ayinleri, dualar, şarkılar ve danslardan oluştuğunu belirtir. Büyücünün kendilerine müracaat ettiği bu varlıklar ve iş yaptırdığı güçler, dinin hitap ettiği güçlerle aynıdır (Durkheim, 2005, 62).

6- Totemizm Görüşü: Bu görüşü şu şekilde açıklayabiliriz; İnsanların veya grupların atadan geldiğine inandığı nesne, canlı cansız varlık ile mistik ve büyüsel duygularla onlara bağlanması bu bağlıktan meydana gelen yasak davranış ve törenlerden oluşan bir inanıştır. Durkheim'e göre totemizm inancı belirli hayvan veya bitkilere karşı duyulan değil bütün bu tarz şeylere atfedilmiş kaynağı belirsiz güce inanmaktır. Bu durumda totemizmde dinde var olan bütün unsurların var olduğunu ifade etmektedir. Bu şeyler; kutsal ve inanç, yasak ve korku, dindarlık ve fazilet, dini erkân ve kurban olarak sayılabilir. Buradan hareketle dinin kaynağını oluşturan görüşlerden olan totemizm dinle iç içe aynı ortak düşünce fikirleri barındırması bu görüşün dinin temelini oluşturduğunu öne sürülmüştür (Emiroğlu ve Aydın, 2003, 806).

7- Tektanrıcılık Görüşü: Daha önce açıklanan dinin kaynağı üzerine görüşlerden farklı olarak, ilkel monoteizm (tektanrıcılık) görüşü de vardır. Bu görüşe göre insanların en eski inancı Tek tanrıya inanmaktır. Bu teze göre tanrı inancının dini evrimin sonunda meydana geldiği öne sürülse de tek tanrıya inanma dinler tarihinin başlarında meydana gelmiştir diyebiliriz. Evrimci görüşün sunduğu tezlerin karşısında tektanrıcılık görüşünü savunan Protestan bir rahip olan Schmidt uygulamalı olarak etnolojik çalışmalarla dinin ilk çıkışının tektanrıcılık yani tevhit olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasını eseri olan "Tanrı Fikrinin Kökeni" adlı çalışmasında net bir şekilde açıkladığı görülmektedir. Yazara göre insanoğlu ilk başlarda güçlü bir yaratıcıya tek tanrıya inanıyordu. İlerleyen zamanlarda tarihi şartlarla birlikte tek tanrı inancından uzaklaşarak sayısız tanrılara, tanrıçalara, ruhlara vb. mistik inançlara inanmaya başlamıştır (Morris, 2004).

3.4. Dinin Tarih İçinde Kutsal Tasavvurları

Dinin unsurlarında bahsettiğimiz kutsal kavramını açıklayacak olursak; dini ayin, dini teşkilat, dini duygu ve dini davranışları ifade eden bütün kavramları kapsamaktadır. kutsal kavramı mistik ifadelerden daha fazla anlama gelen zamanda sır, müneccimlik, falcılık, kahinlik ve şeytani kültürlerle ve ibadetlerle ilgili bütün durumları kapsamaktadır. Bu bağlamda kutsal; belli belirsiz bir şekilde şaşkınlık veren ve bir ayin vasıtasıyla kendisini zorla dayatılması normal dışı durumlar şeklinde açıklanabilir. Dini konular ifade edilirken genellikle bu gibi tanımlamalara oldukça yer verildiği ve bunlar temel açıklamalar kabul edildiği görülebilmektedir (Vergote, 2002, 208).

Bu bağlamda kaçınılmaz olan ve dinini temellerini oluşturan insan gruplarının din anlayışları, tanrıya olan algıları ve diğer önemli olan ise kutsal tasavvurlarıdır diyebiliriz. Bu nedenle bu başlık altında çeşitli dinlere ve anlayışlara göre tarihsel süreç içerisinde nasıl bir anlayışa sahipler ona yer vermeye çalışılacaktır.

Tarihsel incelemelere göre ilk dinsel törenlerin Orta Yontma Taş Çağında yaşamış olan insanların ölüleri gömme adetleri ve bu konudaki törensel etkinlikleri dikkat çekmektedir. O etkinliklerle birlikte gömülen insanların yanına çeşitli hediyeler ve ölen kişiye ait kişisel eşyalar koydukları görülmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2003, 224).

Bu dönemin akabinde Paleolitik devirde sanatlar üzerine incelemelerde mağara sanatında avlanma ile ilgili dinsel ve büyüsel figürlerin görüldüğü anlaşılmaktadır. Yine Mezolitik dönemde hayat ve ölüm ile ilgili ilk düşüncelerin meydana geldiği bilinmektedir. Neolitik dönemde din ve büyü önemli hale gelmektedir. Doğaya kutsallık tanrı fikirleri ve metafizik fikirler öne plana çıkmaktadır (Güvenç, 2005).

Bu devirlerin akabinde ilkel dinlerin oluşmasıyla birlikte kutsal kelimesine yakın mana denilen görüş ve düşünceler oluşmuştur. Bu sözcük ile bir kişi veya doğanın yâda bir şeyin kendine has bir güç kuvvete sahip olması anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu anlamların ilerleyen zamanlarında Kurban ayinlerinde de bu şekilde farklı manalı düşüncelere denk gelinmektedir. İnsan, cin, ilah veya başka kuvvetlere, “kuvvetleri artıp daha fazla bereket verebilsinler” düşüncesiyle adaklar adanır kurbanlar kesilirdi. İkel dinlerin hepsinde yaratıcı tek Tanrı ve yüce bir değer atfedilen varlık olarak kabul edilen inanç mutlaka vardır. Fakat bu ilkel dinlerde kutsallık tasavvurları farklı olabilmektedir (Pettazzoni, 2002).

Mısır incelendiğinde, İkenin her yerinde saygı gören bazı hayvanlar vardır. Bunun nedeni bu hayvanların kutsal sayılması ve tanrı olarak algılanmaları veya bunlar aracılığıyla tanrıları görmüş olma algısından kaynaklanıyor olabilir. Mısır dininin bilenen özelliklerinden birisi hükümdara diğer adıyla firavuna verilen kutsal değerdir. Firavun’u tanrıların koruduğuna inanırlar. Firavun tanrının öz oğlu olarak görülür. Sümerlere değinecek olursak bu toplulukta ilahlaştırılan varlıklar görünmeyen değil aksine insan görünümündeki hükümdarlardır. Bu ilahları insandan farklı kılan ise ölümsüz olduklarına olan inançlarıdır. Diğer insanlar ise bu tanrıların hizmetçileridir. Onlara en güzel hediyeler en güzel evler ve yiyecekler hazırlarlar. Onları mutlu ederek huzura ulaşmayı amaç edinirler. Tanrıları kızdırmamaya çalışırlar (Schimmel, 1999, 46; Challaye,1998, 109-111). Türklerde kutsallığa bakıldığında ilk inançlardan sayılan Gök Tanrı inancı bulunmaktadır ve Gök Tanrı, her şeye hakim olan kutsallıktadır. Ülke hakanlarını atayan ve Türkleri koruyup kollayan varlıktır. Tanrının gücü her şeye yeter ve evrenselidir. Gök Tanrı tektir. (Zerdüştlükte ise tanrı inancı iki farklı şekilde belirlemektedir. 1- Her şeye hâkim olan ve iyi olan her şeyi yaratan Tanrı Ahura Mazda diğer adıyla Hürmüz. 2- Diğerisi ise dünyadaki tüm kötülükleri yaratan ve kötülük hakimi olan Tanrı Ehrimen ya da Angra Mainyu dur. Tanrıya inanış bu şekilde zuhur etmektedir. Brahmançılık ve Hinduizm incelendiğinde ise kabul gören netinani ise “Her şey acıdır, her şey geçicidir!”. Yazılı olan ve öğretici niteliği taşıyan her yöntem ve teknikler bu evrensel acı içinde kendini bulur çünkü insanlar acıdan uzaklaşabildikçe huzura kavuşurlar demektirler. Budizm’de ise tanrı belirli değildir. İlahlara ve meleklerle benzeyen kutsal varlıklar vardır doğumların silsilesinin olması önemlidir. Diğer önemli konu ise kişiyi ilhama çıkaran yol olmasıdır. Budistler dua veya ibadetle değil murakabe ve tefekküre önem verirler. Konfüçyüsçülük inancı ise Konfüçyüs’e dayandırılan, Çin’e has ayinler ve inanışlar birliğidir. Çin tarihinde tüm kaynaklarda inanç aynıdır yani Gök Tanrı inancı vardır (Aydın, 2004, 68; Günay ve Güngör, 1998, 33- 42).

3.5. İlahi Dinler

İnsanları doğruya iyiye güzel olana ulaştırmak onlara doğru yolu göstermek için Allah tarafından gönderildiğine inanılan peygamberler tarafından insanlara anlatılan dinlere ilahi din denir. Tüm dinler tarafından ilk insanın Hz. Adem olduğuna inanılır. Allah bu ilahi dinlerin peygamberlerine dini anlatan kitaplar indirdiğine inanılır. İlahi dinlerin hepsinin peygamberi vardır. İlahî kaynaklı dinlerden bugün yalnız Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm varlığını devam ettirmektedir. Bu dinlere kısaca değindikten sonra araştırma konumuzun ikinci bölümünü oluşturan İslam dinin özellikleri üzerinde durulacaktır.

3.5.1. Yahudilik

Tek tanrıçılık dönemlerinden beri var olan ve tanrının tek olduğuna inanan Yahudiler en eski dinler ve inanışlardan olduğu için din bilimciler tarafından önem verilen ve üzerinde durulan bir dindir. Araştırmada değinildiği gibi eski dönemlerde birçok toplumun politeist, çok tanrılı inanışları olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 1: Yahudilik Genel Özellikleri

Dinin Adı	Yahudilik
Çıktığı Yer	Filistin
Tarihi	M. Ö. 13. YY.
Dinin Muhatap Kitlesi	Irka nispetle milli bir din
Hususi yolu	Tanrı Yahve ve Musa (as)’ın kanunlarına itaat
Tanrı adı	Yahve
Kitabı	Eski Ahit ve Talmut
Mensuplarının Sayısı	18 milyon
Dünya Nüfusuna göre yüzdesi	%0.03
Yayıldığı Yerler	İsrail, Amerika, Avrupa, Rusya vb.

Kaynak: (wikipedia, 2023)

Eski kaynaklar incelendiğinde yaşayan ilahi dinler içinde en eski dinlerden birisi olup bu dinene inana sayısının ise en az olduğu dindir. Bu dine Hz. Musa’ya adından da anlaşılacağı üzere “musevilik;” denir. Bu dine inananlara Yahudi, Musevi veya israiloğulları adı verilmektedir. Bu dine giriş Yahudi olmanın

belirgin özelliği Yahudi bir anne babadan veya en azından Yahudi bir anneden dünyaya gelmektedir. Bu şekilde olmayıp sonradan Yahudiliği benimseyen kişiler Yahudi kabul edilir ancak bu kişi sadece dinini değil milliyetini de değiştirmiş kabul edilir. Bu anlamda incelediğimizde Yahudilik, belli bir ırka, kültüre ve dine mensubiyeti ortaya koyan geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu özelliği nedeniyle diğer ilahi dinlerden ayrılır. Yedi Kollu Şamdan (Menora) ve Altı Köşeli Yıldız (Magen David) bu dinin en önemli sembollerindedir.

Yahudiliğin temel özelliklerine kısaca ifade edecek olursak; **Seçilmişlik:** Yahudilikte seçilmişlik inancı en önemli özelliklerindedir. Kendilerini tanrı tarafından seçilmiş millet olarak tanımlarlar. **Ahit:** Bu bin bir nevi “ahit” dini olarak kabul edilir. Ahit, Yahudilikte Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki antlaşma yapıldığını gösteren kanundur. Tanrı, dönem dönem insanlarla ahit yani antlaşma yapmıştır. **Kutsal Toprak:** Yine Yahudilikte, tanrının seçtiği bu millet için onlara vadettiği kutsal topraklar olduğunu kabul eden bir dindir. Tanrı tarafından kendilerine seçip verilen toprakların ise Filistin toprakları olduğunu iddia ederler. **Mabet:** İbadet ettikleri kutsal saydıkları yerlere verilen isimdir. Kutsal olan şeylerle burada karşılaştıklarına inanırlar (Serdar ve Murat, 2017).

Şekil 1: Yedi kollu Şamdan ve Altı Köşeli Yıldız (wikipedia, 2023).

3.5.2. Hristiyanlık

Hristiyanlığın geçmişine gittiğimizde, günümüz İsrail’i, Filistin’i ve komşu ülkelerin içinde bulunduğu bir kısım coğrafyada başlayan ve 1. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. İl çıkış başlangıcı Yahudiliğin bir mezhebi olarak ortaya çıkmıştır ve İsa Mesih’in vahiyleri ve mucizeleri ile çok sayıda mensup kazanmış bir dindir. Bu din için en önemli olaylar İsa’nın çarmıha gerilmesi ve ardından dirilişi olarak ifade edilebilir (Cox,2004).

Tablo 2: Hristiyanlık Genel Özellikleri

Dinin Adı	Hristiyanlık
Çıktığı Yer	Filistin
Tarihi	Miladi 1. YY.
Peygamberi	Hz. İsa
Dinin İnaç Yapısı	Teslis (Allah Baba, Oğul İsa, Kutsal Ruh)
Tanrı adı	Baba, Oğul, Kutsal Ruh
Kitabı	Kitab-ı Mukaddes: Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahid (İnciller ve diğer Risaleler)
Mensuplarının Sayısı	1.5 milyar
Dünya Nüfusuna göre yüzdesi	% 24.4
Yayıldığı Yerler	Amerika, Avrupa, Afrika, Avustralya, Rusya vb.

Kaynak: (wikipedia, 2023).

Hristiyanlığın temel özelliklerini incelediğimizde *Mesihçilik*; Hristiyanlığın Yahudilikten gelme olan önemli kavramı Mesihçiliktir. Yahudiler, Davud soyundan dünyaya gelecek bir meshe inanmakta ve Mesih’in kendilerini kurtaracağına inanmaktaydılar. Hristiyan dinine göre ise Mesih İsa, dünyaya tekrar gelecek ve kurtuluş olacaktır. *Kilise*, Hristiyanlar için önemli bir ibadet simgesidir. Tanrının İsa aracılığıyla insanlık için ortaya koyduğu ve yapmaya devam ettiği güzel şeyleri ifade ettiğini iddia ederler. *Sakramentler:* Hristiyanlar İsa’nın çarmıhta öldükten sonra dirilen Hz. İsa’nın kendi içlerinde yaşadığını ve hale güzel şeyler yaptığını inanmalarındır. Tüm Hristiyanların kabul ettiği iki sakrament vardır. Bu sakramentler vaftiz ve evharistiya sakramentidir (Kutsalkitap, 2023).

Şekil 2: Hristiyanlık Dinin Sembolü Hac (Kutsalkıtap, 2023)

3.5.3. İslamiyet

İslâm, sözlük olarak “itaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, sulh ve selamet içerisinde bulunmak ve teslim” şeklinde açıklanabilir. Diğer açıdan İslâm, “Yüce Allah’a itaat etmek, O’na ram olmak, teslim olmak, Hz. Muhammed’in (s.a.) din adına tebliğ ettiklerini bütün varlığıyla kabul edip gereklerini yerine getirmek” anlamında kullanılmaktadır (Yaman, 2013).

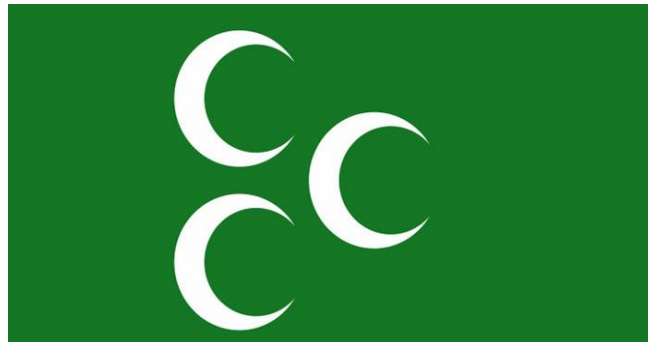
İslâm dini, M. 7. yy.’ın başlarında Arap Yarımadası’nda Mekke’de ilk olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bu bölgede yaşayan insanlar yoldan çıkmış, doğru işlerden uzaklaşmış, önceki indirilen dinlerin buyruklarından uzaklaşmış, hak-hukuk, adalet gibi kavramların yok olmaya başlaması ile insanlık koyu bir cehalet, sapıklık ve ahlaksızlık içerisinde bulunduğundan İslam dinin yeryüzüne indirildiğine inanılmaktadır.

İslam Yahudilik ve Hristiyanlıktan sonra ilahi dinlerin en sonuncusudur. Vahiy ile gelen ve tek tanrı inancına önem veren tanrının peygamberlere vahyettiği önemli öğretilere yani ayetlere dayanan bir din olarak kabul edilmektedir. İslam dini, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Süleyman ve Hz. İsa’yı da peygamberler arasında kabul etmektedir. Bu sebeple İslam dini Allah’ın tüm milletlere ve tarihten günümüze gönderilen peygamberlere gönderilen öğretilerin sonuncu ve geniş hali olarak bilinmektedir. Tarihe baktığımızda 610 yılında, Hz. Muhammed sürekli gittiği ve yalnız kaldığı Hira Mağarası’nda vaktini geçirmektedir. Bu durum içinde bulunulan Mekke şehrinin karmaşık halinden kaynaklandığı söylenmektedir. Hz. Muhammed kişilik ve davranış olarak o coğrafyadaki insanlar tarafından dürüst ve samimi olarak bilinmekte ve ona çevresindeki herkes güvenmektedir. Ramazan ayının sonlarına doğru, Kadir Gecesinde, Hz. Cebrail aracılığıyla Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’e indirilmeye başlandığına inanılmaktadır. İslam dini araştırmalarında bu vahiylerin 23 yıl boyunca indirilmeye devam ettiği ortaya konulmuştur. Ayetlerin belirli kişilerce ezberlenerek sonrasında yazıya geçirildiği ve sayfa haline getirildiği günümüzdeki Müslümanların okuduğu durumda korunduğuna inanılmaktadır.

Tablo 3: İslam Dini Genel Özellikleri

Dinin Adı	İslâm
Çıktığı Yer	Arabistan
Tarihi	Miladi 7. Yüzyıl
Peygamberi	Hz. Muhammed (s.a.)
Dinin İnanç Yapısı	Tevhid (Tek Bir Allah inancı)
Mutlak yaratıcının adı	Allah (c.c.)
Kitabı	Kur’an-ı Kerim
Mensuplarının Sayısı	1.5 milyar
Dünya Nüfusuna göre yüzdesi	% 22.4
Yayıldığı Yerler	Asya, Afrika, Avrupa, Amerika, Avustralya ve dünyanın bir çok yerleri

Şekil 3: İslam’ın Sembolü

Kaynak: (Wikipedia, 2023).

3.5.3.1. İslam Dinin Özellikleri

İslam dinini özelliklerini açıklarken önce İslam dini esaslarına değinilecek sonrasında İslam'ın toplumsal, siyasal ve sosyolojik vb. var oluş felsefesi Şerif Mardin gözünden araştırmamızda ortaya konulacaktır.

İslam dinin genel özellikleri (Halil,2011);

1. İslâm dini, öncelikle el yazması ile ortaya konulan sonraları kitaplaştırılan ve belgelerle tespit edilen vahye dayandığı görülmektedir. İslam dinini peygamberi olan Hz. Muhammet ayetler kendisine geldikçe bunları hangi süre olduğunu aklında tutarak belirlenen kâtipler aracılığıyla bizzat yazıya geçirtmiştir. İlk başlarda kitap haline getirilemeyen vahiyler sonrasında Hz. Ömer, döneminde oluşturulan komisyon bu yazılı belgeleri toplattırarak bunları bir araya gelmesi için tek kitap haline getirmeye çalışıldığı görülmektedir (Adivar,2000).
2. İslam dini ilk insan olduğu kabul edilen. Âdem'den beri süregelen tek tanrı inancının son halkası olduğunu kabul eden bir dindir. Bu bağlamda Muhammed tek Allah'a inanmaları ve İslam dinini gereklerini anlamaları için yeryüzündeki insanlığı kendi dinine çağırır ve etrafında toplanmaya davet eder.
3. Fitrî ve evrensel olduğuna inanılan bir dindir. Diğer ilahi dinlerin belirli bölgelere belirli grupların ihtiyaçlarına göre indirildiği ancak İslam dinin tüm insanlığa indirildiğini iddia eden bir dindir. İslam inancına göre en son din bu dindir. Bu inanca göre son din olduğu içinde mükemmel ve insan yaratılışına uygun olan bir dindir. İnsanlara iyiyi emrettiği içinde pozitif bilimlerle çelişmediğine inanılır.
- 4- Hz. Muhammed insanların ve cinlerin peygamberi olduğuna inanılır. Diğer dinlerdeki peygamber ve topluluklara verilmeyen ayrıcalık Hz Muhammed'e verildiğine inanılır. Diğer dinlerde peygamberlere verildiği iddia edilen emanet, sıdk, fetânet, ismet, tebliğ gibi önemli sıfatların dışında Hz. Muhammed'e ayrıca beş önemli sıfat daha verildiğine inanılır. Bunlar tüm âlemlere rahmet, şefaet, Müslümanlara meşcit, savaş ganimetlerinin helal oluşu gibi sıfatlardır.
5. İslâm dini ırk, renk, dil ve zenginlik gibi ayrıcalıklar gözetmeksizin insana insan olduğundan dolayı değer verildiğini belirtmektedir. Üstünlüğün ibadet ve inancın güçlü olmasından ahlaki yönün güçlü olmasından kaynaklanabileceği ve bu özelliklerin önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu neden İslam dini, Arap'ın Arap olmayana, beyazın siyaha ahlak ve inanç bağlılığı haricinde bir üstünlüğünün olmadığını söyler. Tüm insanlık Adem de meydana gelmiştir ve topraktan yaratılmıştır diye inanılır.
6. Yine İslam dini içkiyi, kumarı, tefeciliği, zinayı, yalan söylemeyi, zulüm ve haksızlık yapmayı yasaklamış, iyiliği, yardımlaşmayı, adaleti, yoksulları ve düşkünleri gözetmeyi farz kılmıştır. Muhammed. komşusu açken, tok olarak vaktini geçiren insanın ve kendisi için iyiliği isterken başkaları için kötülüğü isteyen insanın gerçek mümin olamayacağını anlatmıştır.
7. İslâm beden ve ruh olarak temiz olmayı dinin gerekleri arasına koymuştur. İslam'da beş vakit namaz kılmak farz olup her vakit namazdan önce abdest denen ibadet öncesi yapılan yıkanma ve kısmi temizlikle insanın bedenen temiz olmasını ve namaz kılınacak yerlerin temiz olmasını maddî ve manevî temizliği bu şekilde sağlanabileceğini emretmektedir.
8. İslâm, tüm ilimleri öğrenmeyi, hayatını devam ettirmek için çalışmayı ibadet olarak görmüş ve dünya ile ahiret arasında denge kurulması gerektiğini belirtmiştir. İslam ilim öğrenmenin ve ilim yaymanın her Müslümana farz olduğunu anlatmaktadır.
9. İslam dinini de yapılan ibadetlerin doğru ve kabul görmesi ancak insanoğlunun hür iradesiyle yapmasıyla ilgilidir. Baskı ve korkutmayla yapılan ibadetler ve kötülükler kabul görmemektedir. Zorlama ile imandan çıkarılan kimse bu durumdan sorumlu tutulmamaktadır.
10. İslam dinine insanlar davet edilirken zorlama, işkence ve korkutma olmaması gerektiği, aksine insanları kazanırken sevgi ve ikna yolu kullanılması gerektiği bildirilmektedir.
11. İslâm dini içinde bulunulan toplumun sağlıklı bir yaşamı olması için ve bu yaşayış tarzının devam etmesi için iyiliği emreder, kötülükten men eder ilkesine dikkat çekmektedir. Böylece Müslümanlar iyiyi güzel ve sağlıklı olana kavuşmuş olur. Kötü çirkin ve faydasız işlerin her zaman karşısında olması gerektiğini buyurur. Bunlar yapıldığında ise İslam ülkelerinde iyilik hâkim olur dünyaya yayılır kötülük güç bulmaz demektir.
12. İslam dini öğretileri İslam ülkelerinde Müslüman ve Müslüman olmayan başka dinde kişiler hâkim önünde eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Gayrimüslim olarak tabir edilen Müslüman olmayan

vatandaşlar kendi dinlerinin haklarından faydalanabilirler diyerek hoşgörü dini olduklarını ortaya koymaktadırlar.

3.5.3.2. Toplumsal Olgu Olarak İslam

Ülkemizde yapılan İslam araştırmaları Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ilerleme kaydedilemedi. Cumhuriyet rejiminin laik devlet düşüncesi bu araştırmaları biraz gerilettiler. Şerif Mardin'in araştırma ve yazılarını incelediğimizde laiklik uygulamasına karşı çıkmamakla birlikte dini araştırmaların yavaşlatılmasına vurgu yapmıştır. Bahsedilen engelleme ve kısırlaştırmaların sadece dini ilim açısından değil aynı zamanda toplumsal yani sosyolojik açıdan da İslam üzerine yapılan araştırmaları kastedmektedir. Önemli bir düşünür olan Mardin, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki bu durumu eleştirirken kendisi de sosyolojik olarak İslam üzerine birçok araştırmalar yürütmüştür. Mardin, Din ve İdeoloji isimli kitabında "Din Sosyolojisi Açısından İslâm" olarak yer verdiği bölümde İslam dinini çeşitli boyutlarıyla ele almıştır. İslam dinini sosyolojik olarak toplumda yansımalarını incelemekte ve üzerine tahliller yapmaktadır (Mardin, 1993, s. 9).

İslâm'ın Toplum Üzerindeki Etkileri

Dinin toplum üzerinde ciddi boyutlarda etkileri olduğu tartışılmaz bir gerçeklik olmuştur. İslâm dininin toplumdaki etkileri anlamında yapılan çalışmalar incelendiğinde özellikle İslam dininin sosyolojik açıdan toplumsal etkileri çok fazla ve geniş bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Toplumsal olarak İslam dininin mensuplarına ve onların hayatlarına etkileri ciddi anlamda hayatlarının bütün alanlarına etki etmekte onlara ilişkin öğretisi ve müdahaleleri olmakta bu yönüyle de diğer dinlere göre çok daha geniş etki ve tesir gücünün olduğu görülmektedir (Okumuş, 2015). Şerif Mardin'in araştırmaları incelendiğinde İslam dininin toplumsal olgu olarak etkileri ve bu etkinin boyutları hem genel olarak tüm toplumda hem de yerel olarak Osmanlı ve Cumhuriyet sonrası toplumlara etkileri anlamında önemli sonuçlar ortaya konulmuştur (Mardin, 2011, s. 160). Araştırmalar incelendiğinde İslam dininin toplum üzerindeki tesirlerini anlamak amacıyla bu konuda çalışma yapan ünlü sosyologların din-toplum ilişkilerini analiz etmeleri, zamanda ve gündelik hayatta bu dinin etkileri analizlerini incelediğimizde tüm Müslüman toplumların bütün boyutlarıyla incelenmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. İslam dininin toplum üzerindeki belirgin etkisi önemli sosyologlar tarafından ortaya konulmuştur. Bu araştırmalarla dış dünyadan alınan uyarıların sınıflandırılarak belirli kavramsal sistemler belirlenmektedir. Bu sosyologların toplumsal ilişkileri somut ortaya koydukları yollardandır.

İslâm dini Türkler içinde yani Müslüman Türklere bütün toplumsal alanlarda belirli kurallar getirmiştir. Bu durumda Müslüman olan Türklerin neden İslam dinini önemsediklerini anlamamıza yardım etmektedir. Kemalist seküler yaklaşımda sadece Batı'nın örnek alınması vurgulanırken bu özelliklerinden dolayı Türk Kültürü'nün geçmişten bu zamana taşıdığı birikimin özelliğini yitirmesine sebep olmuştur. Yeni dönemde oluşan Kemalizm akımında İslam'ın kendine has birikiminin yerine koyulabilecek bireyler getirmedi. Dolayısıyla var olan geçmişten gelen yapılanmanın çok derinlere indiğini hesaba katmaksızın kendine has strateji geliştirmemiştir. Seküler yaşamı benimseyen Cumhuriyet Türkiye'sinde geçmişten gelen birikimin yok sayılması ve bu yok sayılan birikimlerin oluşturduğu boşluğu anlamak günümüzdeki dinin ve ülkenin halini anlamaya yardım edecektir (Mardin, 2011).

3.5.3.2.1. Millet, İdeoloji, Siyaset Ve Kimlik Temelinde İslâmiyet

Bu konuda önemli çalışmalarıyla gündeme gelen Mardin, İslam dinini sosyolojik olarak incelerken bu açıdan İslam'ı millet açısından da ele almaktadır. İslam inanışlarının halka ve halkın toplumsal fiillerine yansımalarını çözmek anlamında İslami bir din olarak değil de millet olarak ele alınmasının önemi üzerinde durmaktadır. "İslam'ı sadece bir din olarak tanımlarsak amaca ulaşamayabiliriz. Hz Muhammed İslam'ı daha çok millet olarak üzerinde durmuştur. İslam'ın millet olarak incelenmesinin sonuçlarının neler olabileceği bir sistem bütünlüğü içinde İslam dininin bu anlamda diğer dinlerden ne şekilde farklılaştığının incelenmesi önem arz etmektedir. Ünlü düşünürü göre toplumların örgütlenmesinin en önemli kavramının dini merkeze alan bir sistemle incelendiğinde toplumda ki dini etkilerin İslam açısından ideolojik, sembolik ve siyasi boyutlarda ele alınması gerektiğinin önemini belirtmiştir. İslam dininin İslam toplumlarında işlevsel olarak ideolojik veya sembolik şekli inançlı kişinin kendini Allah'a bağlaması ve teslimiyeti ifade etmektedir. Bu teslimiyet gerçekleşmesiyle ortaya çıkan uygulama şeriat olarak nitelendirilmektedir. Bu yönetimde oluşan topluluğun başında Allah vardır. İslam devletlerinde hak devlete aittir Allah bu devletlerin yöneticisidir. Buradan hareketle Allah'ın devletin başı ve ortağı olması kavramı tartışmalı ve gerçeklikten uzak bir iddia olduğu dile getirilmektedir (Mardin, 1992, s. 72-74).

Mardin'e göre İslâm milletlerinde diğer ikinci derece oluşumlar ve toplumsal işlevleri net ortaya konulamamaktadır. Bu durum bir sorun olarak kendini göstermektedir. Devletle insanlar arasındaki bu ikinci derece oluşumlar arabulucu görevi görmeyince insanlar bu ikincil oluşumların yerine farklı sığınma limanları arayışına girmektedirler. Bu oluşumların yerine ümmet yapısı ve bu yapıyı ayakta tutacak tarikatlar olarak gelişme göstermektedir. İslam toplumlarında din bir kılavuz olmakta diğer yandan da bilgisel görevi olmakta bu güçlü yönüyle diğer dinlerden ayrılmaktadır. Batı dünyasındaki seküler oluşumlar dini düşüncelerle çatışırken İslam toplumlarında çatışma ve ideolojik farklı oluşumlar çok azdır. Çünkü devleti koruma ideolojisi ağır basmaktadır. Dinlerin bireysel ve toplumsal işlevlerinin olduğu kaçınılmaz bir gerçekliktir. İslam dini bu anlamda daha geniş ve kapsayıcı hem de toplumsal farklılıkların az olması daha az toplumsal katmanların oluşu nedeniyle üzerinde durulması gereken durum değildir. İslam milletlerinde din toplumu düzenleyen ve kişiliklerin oluşumuna etki eden önemli bir kavram iken Batı'ya göre ideolojik boyutta etkileri çok fazladır. İslam dininin sosyolojik olarak incelenmesi gerektiği yani toplumsal kimlik boyutu önem arz etmektedir. Ümmet anlayışından dolayı İslam dininin yalnızca bir din olarak değil bir sosyal kimlik oluşumu anlamında da işlevi olduğu ileri sürülmektedir.

4. TARİKATLAR

Tarikatların toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik gibi önemli boyutları vardır. İslam toplumunda tarikatlar önemli rol oynamaktadırlar. Bu oluşumlar sivil toplum, devlet, siyaset, merkez-çevre ilişkileri, büyük gelenek-küçük gelenek, büyük kültür-küçük kültür, devlet-halk ilişkileri, dinî hayat, havas/elit dini-avam/halk dini, ekonomi, gibi farklı alanlarda ele almak gerekmektedir. İslam dinini tüm özellikleri toplumun çizgilerini belirlemede yön veren ideolojik ve kültürel yönleriyle topluma entegre eden kişiyi koruyan ikincil yapıların olmamasından dolayı tarikatların işlevleri ve rolleri önem arz etmektedir. Bu anlamda tarikatların İslam toplumlarında anlamlı roller üstlendikleri görülebilmektedir. Bu oluşumlara Süflilik örneği verilebilir. Türklerin İslâm medeniyetindeki tesirleri incelendiğinde bu durum ortaya konulabilecektir. Süflilik, İslama alternatif bir oluşum olmakla birlikte resmi İslam ile iç içe yaşamıştır. İslam'ı yaşayışı beğenmeyen kesimler süfliliği kendilerine seçmişlerdir. İslam yayıldıkça İslami yaşayışın kendilerince doğru olmadığı örgütlenmiş olan sufiliği kendilerine rehber edinmişler bu durumda sufiliğin kurumsallaşmasına ve tarikatların oluşmasına neden olduğu söylenebilmektedir. Osmanlı zamanlarında İslam'ın eski halini benimseyenlerle sunni mezhebi halini egemen kılmak isteyenlerin arasındaki çekişmelerin olduğunu öğrenebilmekteyiz. Osmanlı'nın bu ilk zamanlarından sonraki zamanlarda ise Sünni İslam ile birlikte kurumsallaşan sufiliğin geliştiği dönemdir. Bu durum Sünnilik ile sufiliğin iç içe toplum üzerinde ciddi etkilerinin olduğu döneme girilmiştir. İslam'ı yayarken tarikatlarda resmi kurum haline gelmeye başlamışlardır. Böylelikle Yeniçeriler, esnaf kuruluşları vs. artık belirli tarikatlara bağlı hale gelmişlerdir. Bu durum tarikatlara bağlı hale gelen kurumların işlevsel olmasına yol açmıştır. Devletin resmi kanalı halini almışlardır. Bu durum tarikatların önemli işlevlerinin olmasına sebep olmuştur; Tarikatlar bir eğitim işlevi görmüş yine halk tabakalarının emirlere ve kapıkullarına karşı gelmelerini engellemiş, toplumsal akışkanlığa neden olmuştur. Tarikatlar ulemanın yanlış düşüncelerine set çekerek zaif fikirler ürettikleri bilinmektedir. Edebiyat, san 'at, gizemcilik ve birçok ihtiyaçlar tarikatlar tarafından karşılanmıştır. Bilime karşı ilgi ve merak tarikatlarda belirginleşmiştir. Bu durumda tarikatlara ve dini kültüre paralel bir heterdoks bir kültür oluşmuştur (Mardin, 1992, s. 76).

5. KARİZMA, GAZA VE CİHAD

Araştırmalar özellikle Şerif Mardin'in araştırmalarını incelediğimizde İslam dinini sosyolojik bakış açısıyla kültürel, siyasal ve toplumsal bağlamda analiz edilmesi gerekmektedir. Bu araştırmaların amacı İslam'ı övmek veya Türkiye'de yaşanan İslam'ı ve İslami grupları, tarikatları, cemaatları ön plana çıkarmak değildir; bu araştırmalarla yapılmak istenen İslam dinin toplumsal olarak bilimsel incelemelerle anlamak ve anlamlandırmak bu şekilde Müslüman halkın yeni dünya düzenine uygun değerlerine uygun yaşam tarzını liderlere göstermek diyebiliriz. Gibb ve Weber'den yararlanarak yapılan araştırmalarda İslâm dininin Türkiye'de toplum arasında algılanan şekilleri liderlerin karizma özelliklerinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu bağlamda sosyolojik açıdan gaza İslam açısından önemli bir kavramdır. Gaza, İslâm milletlerinde yaratıcılığın önemli yollarındandır. İslam dünyasının sınırlarını büyütme, zenginliklerini artırmak olarak gaza eylemi insanlara hem vicdanen hem de Allah yolunda yürümenin ferahlığını sağlayacak hem de maddi getirisi olacaktır. Bu anlamda gazi olmak İslam dünyası için önemli bir durum arz etmektedir. İslâm dininin gaza kavramı bir üst katmandaki insanlar için talan imkânı sunan bir yapı olduğu ortaya konulmuştur.

6. SİVİL DİN OLARAK İSLÂM VE TÜRK İSLÂMÎ

Türk İslâm'ının zamanla sivil bir dine dönüşmesi araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur. 1980 yıllarında siyasetçilerin siyaseti dine alet etmeleri eleştiri alan bir konu olmuştur. 1983 genel seçimlerinden önceki yıllar, askerin dini oluşumlara dinî akımlara denetimi üst düzeye çıkardığı yıllar olmuştur. Sonrasında Türkiye siyasetçileri, dini alet etmeden gerçek halk isteklerini duymaları görmeleri biraz zaman almıştır. İmam-Hatip okullarında verilen eğitimlerin kız erkek bir arada olması veya olmaması sorun olmaktan çok bu kurumlarda verilen eğitimin seküler olması sorun teşkil ettiği görüşü ağır basmaktadır. Türk eğitiminin 1980'lerdeki etkisi sadece erken Cumhuriyet döneminin değerleriyle çelişmekten bahsetmekle bitmez. Burada, genç Türk Müslüman entelektüeller tarafından seküler söylemin de alınması konusunda karşı bir hareketten söz edebiliriz. Bu ayrıntılardan da anlaşılacağı üzere Müslüman ülkeler Batı Avrupa'nın eski yıllarda yaşadığı değişim ve dönüşümü 1980 ve sonrasında yaşamaya başlamıştır ve daha çok yenidir. . Türkiye'deki İslâmî canlanmanın önemi, ürünler ve hayali hareketlilik olabilir denmiştir. Bu durum zamanla özerk bir kimliğin meydana gelmesine sebep olmuştur. 1980 sonrası Türkiye'de karşı karşıya kalınan durum, siyasetçilerin dini âlet etmelerinden daha farklı bir durum yani ayrı bir toplumsallığın oluşturulması için yapılan yönlendirmelerdir diyebiliriz. Bu dönemlerde yaşayan gençler Müslüman kültürünü zenginleştirmek amacıyla farklı uğraşlara girmeleri batı felsefesine önem vermeleri durumun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Ülkemizde meşruluk kazanmış cumhuriyetçi kurumun ve onun mirasının dinin sekülerleşmesiyle sonuçlandırılmıştır diyebiliriz. Uzun zaman diliminde Türk İslâm'ının sivil dine dönüşmesi iddea edilebilir. Mardin'in, Türk Müslümanlığı anlatımı sivil din yaklaşımıyla ilişkili olarak Türk İslami istisnacılığı kavramı etrafında şekillenmiştir. İslâm'ın farklı tarzlarının oluştuğu bu tarz ve tiplerin toplumun kültür ve anlayışıyla ilgili olduğunu bu bağlamda Osmanlı-Türk İslam'ının diğerlerinden, Arap-Selefi İslam'ından farklı algıları ve boyutları olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyolojik incelendiğinde Türk İslâm'ı vardır ve Türk İslâm'ı bir tür Türk istisnacılığı şeklinde nitelendirilmektedir (Mardin, 2011).

7. DİNE DÖNÜŞ, HALK DİNİ

1940'lı yıllar ve bu yıllardan sonra Türkiye'de silikleşen din olgusuna tekrar dönüş arzusu oluşmaya başlamıştır. Bu dine dönme arzusunda olağandan fazla anlaşmazlıklar olduğundan bahsedilebilir. İslam dinine tekrar önem vermek isteyenler ile bu duruma karşıt olanlar arasında anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Aslın Türkiye'de dine dönüşün birden fazla yolu oluşmuştur.. İlkinden bahsedecek olursak; Ortodoks, Sünnî, Ulema gruplarının düşünce ve fikirlerini devam ettirmeye çalışanlar ve ikincisi ise bu geniş halk kitlelerinin hurafe ve volk İslam denilen dine dönüş olmasını isteyenlerdir. Bu durumların farkında olmayan ve anlaşmazlıkları küçümseyen dindarlar oluşan ikiliğin karşısında şaşırtdıkları söylenebilir. Çünkü bu ikilikten karşılarına daha önce duymadıkları, görmedikleri İslam uygulamaları çıkmıştır. Bu halkın dinin görülmemesi ve önem verilmemesi eleştirilmesi gereken konu olmuştur. Zamanın Türk aydınları ümmetçi ve ulemacı tayfanın görüşlerinin etkisinde kalarak halk dinini görmemişler ve dikkate almamışlardır. Ülkemizdeki aydın kesimin bu sorumsuzluğa düşmeleri ümmet yapısının ideolojik bir amacının olması ile ve hala bu yapıyı devam ettirmeleriyle açıklanabilir. Ümmetçilik yapısının içinde tek gerçeklik anlayışının hâkim olması diğer fikir ve görüşlere kapalı olmasıdır (Mardin, 1992, s. 152).

8. HALK DİNİNİN TOPLUMSAL İŞLEVİ

Din sosyologları Türkiye'de geçmişten gelen geleneksel yapının akabinde ciddi değişimler geçirmiş toplumumuz halk dininin bir yaşam görüşü ve kişisel bir mekanizma işlevi gördüğünü kabul etmektedirler. Bu nedenle çoğu insanın ve sosyal bilimcilerin şaşırtdıkları bu hurafe ve halk inançlarının dünya görüşü sağlamada ve dengeyi kurmada işlevsel olduklarıdır. Toplumu modernleştirmeye gayret gösteren yenedünya görüşünün toplumdaki sorunları sadece ekonomik problemler olarak gördüğü ve insanları insanlık ekseninde bakmadığı bu sebeple kendini beğenmiş ve bir tarafı eksik bir toplum modeli oluşturmaktan ileri gitmeyeceği söylenebilir (Mardin,1992).

9. DİN VE MAHALLE BASKISI

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de mahalle baskısı olgusu; muhafazakârlık, din, dindarlık, siyaset gibi kavramlarla tutundurularak gündem olması sağlandı. Bu alanda bir sürü tartışma yaşandığını görebiliriz. Şerif Mardin, Din ve İdeloji kitabında mahalleyi, mahalle baskısını, Osmanlı toplumundaki durumundan hareketle anlatmaktadır. Osmanlıda mahalle, çok geniş kompleksli bir alanı kapsamaktadır. Bu geniş alanda sadece mahalle yok, câmî var, caminin hocası ve kitapları var, tekke, tarikat ve külliyeler, ticarethaneler var. Yeni kurulan yönetimle birlikte bu yapıya farklı bir oluşum geldi. Bu oluşum öğretmen,

okul, öğrenci, öğrencinin kitabı gibi birçok cumhuriyetin getirileri oldu (Mardin, 2011). Bu iki farklı oluşumlar sürekli birbirlerine rakip ve rekabet etmektedirler. Ancak bu yarışmada kaybeden öğretmenler olduğunu bunun sebebinin ise Cumhuriyetin getirilerinin bir birikim sonucu olmamasından kaynaklandığını ileri sürülebilmektedir. Bu durumu düzeltecek olan ise mahalle baskısının gözlem gücü olduğu iddia edilmektedir. Mardin'e göre göz ile bakma mahalle baskısının temel öğelerindendir. Bunu da şöyle açıklamıştır; yeni öğreticilerin dünya görüşlerinde iyiye, doğruya ve güzele bakışları olmadığı için bu gibi argümanların devreye girdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda mahalleye bakıldığında İslam dinin düşünce varlığından söz edilebilmektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinde gelenek ile modernliği, Batılılaşma yönündeki reformları mahalle bakış açısıyla değerlendirilmesi Osmanlıya özgü bu kavramın yeni Türkiye ile birlikte bireyselliğin ön plana çıkarılması, Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayan devrimlerin Osmanlı'nın geleneksel mahalle kültürüne etkisinin ciddi olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Atatürk'ün reformlarını gerçekleştirirken mahalle geleneğinin en etkin birimi olan ve geleneksel olan bu düşünceden alıkonulmasını gereksiz görmektedir. Mahalle kavramı sadece bir idari yapıyı değil; külhanbeylerinin ve sadık köpeklerinin koruduğu sınırları olan ve Osmanlı halkının ömrünü bu sınırlar içinde geçirdiği bir çevreden bahsedilmektedir. Mahallede; kutlamalar yapıldığı, eğitimlerin başladığı, evlenme törenlerinin yapıldığı, cenaze merasimlerinin yapıldığı yer olarak tanımlanmaktadır. Mahalle aynı zamanda cami ile birlikte var olan bir kavram olmuştur.

10. SONUÇ

İnsan yaşamının önemli ögesi olan din yaşamın başlangıcından günümüze kadar tüm insanoğlunun ilgi odağı haline gelmiş, araştırmalar da ortaya koyuyor ki bu özelliğini sürdürmeye devam edecektir. Zira ben dünyada neden varım? ölüp yok olunacaksa neden yaşıyorum, ölmek nedir, öldükten sonra ne olacak? gibi soruların varlığı insanlığın başlangıcından beri süregelmiştir. Bu sorulara cevap arayan bilim, felsefe ve din birçok sonuca ulaşmışlardır. Ancak insanlığın düşünme ve yaşama biçimleri incelendiğinde bu soruya gerçek cevabı din ortaya koymaktadır. İnsanlığa verilen bu tatmin edici cevaplar insanların varlığından beri dindar olduğunu göstermektedir. Dinler tarihide dindar insanı inceler. Dindarlık semavi dinlerdeki gibi ayetler veya kitaplarla olabileceği gibi ilkel dinlerdeki ruhlara, ata ruhlarına, tabiata, toteme ve büyüsel ayinlere dayalı olarak da olabilmektedir. 19.yy ilk başlarından varlığını gösteren Darwin'in teorisi olan evrimden ilham alan bu araştırmalarda dinin ruhlara tapınma, ata ruhlarına tapınma, tabiata tapınma, toteme inanma, mana gücüne inanma veya büyüsel inançlar şeklinde teoriler öne sürmüşlerdir. Bu inançlardan evrim ile başlayan süreç ilkel dinlere sonrasında çoktanrıci dinlere ve en sonunda ise tek tanrıci anlayışına dönüştürülerek geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu dönemler sürerken evrim teorisini reddederek dinin kaynağını tek ve ulu bir tanrıya tapınma ile meydana geldiğini sonrasında evrimleşerek çok tanrıciğe geçildiği görüşlerini savunan teoride kabul edilmiştir. Araştırmada dinin tanımına ulaşabilmek için dinin unsurlarının neler olduğunu bilerek başlamak doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda araştırma yapan bilim adamlarının dinlerdeki unsurları dinlerde var olan unsurlar paralelinde verdikleri cevaplarda dikkat çeken olgu, ilginin varlık üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bazı araştırmacılar ise bu varlığa tanrı ismi verirken kimisi ise tersi şekilde uzaklaşmış, kimi araştırmacılar kutsal ismi verirken kimisi ise doğaüstü, insanüstü ulu güç şeklinde adlandırmalar yapmıştır. Sonuç olarak dinlerde ve din tanımlarında bazı ortak noktaların olduğu görülmektedir. Bunlar bir varlığa inanmak, varlığa yönelik yapılan eylemsel davranışlar ve inanmanın yaşam tarzlarına etkisidir.

Bu araştırmamızda konuya bakış açımız hangi yöntem ve neresinden baktığımız konuyu kavramamızı ve doğruya ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu nedenle bakış açısına göre farklılık gösteren ve her insanın tarafından değişik şekillerde yaşanan çok boyutlu özellikleri bulunan dinin yaşanışları da değişkenlik göstermektedir. Bu yönü dinin tanımını zorlaştırmaktadır. Bu zorluğun kaynağı ise üzerinde uzlaşma sağlanan bir din tanımına ulaşamamasındandır. Çünkü tanımları ortaya koyan kişiler birbirinden düşünce, duygu, yaşam tarzı gibi değişkenlerle farklılaşmaktadırlar. Din tanımını net ortaya koymak oldukça güçtür; çünkü din çok boyutlu çok farklı yönleri olan bir yapıdadır. Dini tanımlamaya uğraşan tüm sosyal bilimciler dinin sadece bir yönüne ağırlık vererek tanımlamışlardır. Bu anlamda birden fazla ve çok çeşitli tanımlar ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan araştırmamızın bilimsel çerçevesini çizmek anlamında din tanımının bu fazlalığı ile birlikte tanımları bir sınıflandırmaya tabi tutma durumu ortaya konulmuştur. Bu nedenle din tanımının içinde ortaya konulan esas unsurlar doğrultusunda tasnif yapmanın doğru olacağı sonucuna ulaşılarak sınıflandırılmıştır. Çalışmamızın amacında da değindiğimiz üzere dinin en doğru tanımını ortaya koymak ve tanımlamaları iyi kötü gibi değerlendirmek araştırmamızın esas amacı değildir. Araştırmamızın konusundan da anlaşılacağı üzere din kavramının tanımlaması ile ilgili görüşlere yer vererek İslam dinin belirgin özelliklerini farklı boyutlarıyla incelemektir. Bu çalışmada din tanımını oluşturan bölümlerinde Dinler Tarihi alanı araştırmacılarının, genelde ise Din Bilimleri araştırmacılarının

din, dinin tanımı, din tanımlarının sınıflandırılması ile ilgi kabul gören düşünce ve fikirleri sentez halinde verilerek sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümündeki araştırmalarımızın sonucu üzerine değerlendirme yapacak olursak; din sosyolojisi alanında Türkiye’de öncü çalışmalarıyla bilinen Şerif Mardin’e göre dinin toplumsal bir olay olmasından dolayı din sosyolojisi ortaya çıkmıştır. Filozof araştırmalarında din-toplum etkileşimlerini genel anlamda incelemiş özede ise Osmanlı ve Türkiye’de din-toplum ilişkisini yani İslam dininin toplumsal boyutlarını incelemiştir. Toplumsal çalışmalarda yaptığı çalışmalara din sosyolojisi adını vermiştir. Çalışmaların içeriğinde din, toplum, bilgi, fikir, ideoloji, kültür, modernleşme, toplumsal değişim, Osmanlı, Türkiye, siyaset, laiklik kavramlarını değerlendirirken İslam dini olgusunu merkeze almıştır. Buradan hareketle din sosyolojisinde önemli konular Osmanlı-Türkiye toplumlarında toplumsal olarak bir olgu olarak İslam dinini İslam-toplum ve kültür etkileşimini ve İslam ile toplumsal değişimi yine İslam ve ideoloji ile modernleşmeyi, siyaseti birbiriyle iç içe etkileşim halinde ele alınması gerekir. Bu anlamda İslami grup, cemaat, tarikat ve hareketlere, halk dini adını verilir. İslam din sosyolojisi çalışmaları incelendiğinde toplumsal kurum olarak İslâm dinin birçok boyutu olduğu ve bu boyutlarının bilimsel incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de dine politik veya ideolojik yaklaşmanın dini gerçeklikleri görmekten uzak olduğu, dini özgürlüklere olumsuz baktıkları, olumlu uygulamalar olması için dini sosyolojik ve diğer tüm açılardan araştırmamızdaki gibi ortaya konulması gerektiği sonucu önem arz etmektedir. Din sosyologlarının çalışmaları incelendiğinde Türkiye’de laiklik ve din boyutundan incelendiğinde toplumsal olgu olarak İslam dininin sosyolojik eserlere ve incelemelere İslamiyet üzerine bilimsel araştırmalar yapmaya ihtiyacı olduğu bir gerçekliktir.

Din sosyolojisi bilim olarak ülkemizde İlahiyat, İslâmî İlimler, Uluslararası İslâm ve Din Bilimleri ve Dinî İlimler fakültelerinde, okutulan ve gelişmesini sağlayan bir olgu olması açısından gereklidir. Ulaşılan sonuçlar arasında dinî grupların, sosyolojisi incelenmesinin toplumsal boyutları ve din sosyolojisine katkıları olacağı kesindir. Ülkemizde birçok toplumsal olayda ya da olayların temelinde din ve dini inançlara göre yaşantı tarzları bu anlamda oluşan kişilikler ve tahlilleri ortaya çıkarması anlamında bu araştırmalar oldukça önemlidir. Tarikatların bu anlamda toplumda ve dinde oynadıkları rolleri anlamak için bunların derinlemesine araştırılması önem arz etmektedir. Dini anlamaya çalışırken aynı zamanda dini işlevlerine indirgememeye dikkat etmek gerekmektedir. İslam din sosyolojisinde, toplumsal bir kurum olarak İslâm dininin içinde yaşadığı topluma etkilerinin Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarını araştırmakla ciddi sonuçlara ulaşabileceğini söylemek gerekir. Türk toplumunda İslâm’ın topluma etkilerini anlamak için çok boyutlu bir düşünce sistemi ile incelemek gerektiği çok yönlü araştırma yapmak gerektiği sonucuna varılmıştır. Dinin siyasete ve ideolojiye alet edilmesi toplumların din gerçekliğine farklı yaklaşımlarına neden olmuştur. Cumhuriyet zamanında dinî gelişmeleri, kurumsal yenilikleri, dinî değişimleri, dinî olayları, sözcülemi tarikat- devlet ilişkilerini incelerken Osmanlı döneminden başlamanın önemli olduğu çalışmamızda ortaya konulmuştur. Bu incelemeler sonucunda araştırmalarla birlikte İslam dini sosyolojisi oluşmuştur.

Araştırmada ilahi dinlerin özellikleri ortaya koyulurken ve İslam dininin özellikleri incelenirken, bu dinin diğer dinlerden bazı boyutlar ve toplumsal gerçekliklerle farklılaştığı görülebilmektedir. Hz. Muhammed’in vahiyleri ile İslam’ı yaymaya çalışmıştır. Bu bağlamda vahiy, akıl, ilim ve duygunun insanlığa katkı sunacağı refah ve huzuru sağlayacağı İslam dini, 18. Yüzyıla kadar dünyaya hâkim olmuştur. Günümüze kadar farklılaşarak son din olan İslam dinin kendine has özelliklerin bulunmaktadır. Diğer dinlerden de bu anlamda farklılaşan İslam dini;

1. İslâm Dini, öncelikle el yazması ile ortaya konulan sonraları kitaplaştırılan ve belgelerle tespit edilen vahye dayanan bir dindir.
2. İslam dini ilk insan olduğu kabul edilen Âdem’den beri süregelen tek tanrı inancının son halkası olduğunu kabul eden bir dindir.
3. Fitrî ve evrensel olduğuna inanılan bir dindir. Tüm insanlığı ilgilendirmektedir.
4. Hz. Muhammed insanların ve cinlerin peygamberi olduğuna inanılır.
5. İslâm dini ırk, renk, dil ve zenginlik gibi ayrıcalıklar gözetmeksizin insana insan olduğundan dolayı değer veren bir dindir.
6. İslam dini içkiyi, kumarı, tefeciliği, zinayı, yalan söylemeyi, zulüm ve haksızlık yapmayı yasaklamış, iyiliği, yardımlaşmayı, adaleti, yoksulları ve düşkünleri gözetmeyi farz kılmıştır.
7. İslâm beden ve ruh olarak temiz olmayı dinin gerekleri arasına koymuştur.

8. İslâm, tüm ilimleri öğrenmeyi, hayatını devam ettirmek için çalışmayı ibadet olarak görmüş ve dünya ile ahiret arasında denge kurulması gerektiğini belirtmiştir.
9. İslam dinine insanlar davet edilirken zorlama, işkence ve korkutma olmaması gerektiği, aksine insanları kazanırken sevgi ve ikna yolu kullanılması gerektiği bildirilmektedir.
10. İslâm dini içinde bulunulan toplumun sağlıklı bir yaşamı olması için ve bu yaşayış tarzının devam etmesi için iyiliği emreder, kötülükten men eder ilkesine dikkat çekmektedir.
11. İslam dini öğretileri İslam ülkelerinde Müslüman ve Müslüman olmayan başka dinde kişiler hâkim önünde eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir.

İslam dinin belirgin özellikleri ortaya konulurken İslam'a girmenin de belirli başlı şartları vardır; Bunlar; 1-Şehâdet etmek, 2 Namaz kılmak, 3 Zekât vermek, Oruç tutmak, 5 Hacca gitmek. Olarak sıralanmıştır.

Yapılan çalışmamızın din sosyolojisi, dinler tarihi ve din ile ilgili tüm araştırmalara kaynak olacağını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Akseki, A.H. (1943). *İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Neşriyatı.
- Alles, G. D. (2005). "Religion (Further Considerations)" md., *Encyclopedia of Religion*, (Edt., L. Jones), C.: XI, USA: Thomson, Gale.
- Alston, W.P.(1972). "Din", (Çev.: G. Tümer), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.: XVIII, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aydın, M. S.(1987). *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M.S. (2004). *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları.
- Adivar, A. (2000). *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Remzi Kitapevi.
- Cox, J. (2004). *Kutsalı İfade Etmek, Din Fenomenolojisine Giriş*, (Çev., F. Aydın), İz Yayıncılık.
- Chevalier, J. (2000). *Din Fenomeni*, (Çev. M. Aydın), Din Bilimleri Yayınları.
- Çalışkan, İ. (2002). *Kur'an'da Din Kavramı*, Ankara Okulu Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (Çev., F. Aydın), Ataç Yayınları.
- Emiroğlu, K., Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güvenç, B. (2005). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi.
- Gündüz, M. (2007). *Yaşayan Dünya Dinleri*, (Edt.: Şinasi Gündüz), Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Günay, Ü. Ve Güngör, H. (1998). *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları.
- Kutsalkitap (2023). <https://www.kutsalkitap.org>
- Halil, İ. (2011). *İslâm Tarihine Giriş*, (Çev. Abdurrahman Şen), Mana Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji*. 5. bs. İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1977). *Din Sorunu Yeni Bir Düzeye Ulaşırken*. Milliyet Gazetesi. 6.1.1977.
- Mardin, Ş. (1993). *Türk Tarihinde Nakşibendî Tarikatı, Çağdaş Türkiye'de İslâm*. (ss. 71-98). Haz. Richard Tapper. Sarmal Yayınları.
- Mardin, Ş. (2011). *Türkiye, İslâm ve Sekülerizm*. Makaleler 5. (Çev. Elçin Gen & Murat Bozluolcay). İletişim Yayınları.
- Malinowski, B. (2000). *Büyük, Bilim ve Din*, (Çev., S.Özkal), Kabalcı Yayınevi.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, (Çev., T. Atay), İmge Kitapevi.
- Okumuş, E. (2015). "Fârâbî'nin Medeniyet Sosyolojisine Katkıları", *Diyanet İlmî Dergi*, Temmuz-Ağustos-Eylül, C. 52, S. 3.
- Pettazzoni, R. (2002). *Tanrı'ya Dair*, (Der. ve Çev., F. Aydın), İz Yayıncılık.

- Sharpe, J. E. (2000). *Dinler Tarihinde Elli Anahtar Kavram*, (Çev., A. Güç), Arasta Yayınları.
- Serdar, M. (2017). *Harun, İslam İnanç Esasları*, Kimlik Yayınları,.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları.
- Söderblom, N. (1930). “Holiness” md., *Encyclopedia of Religion and Ethics*, (Edt., J. Hastings), Edinburgh.
- Taplamacıoğlu, M. (1961). *Din Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tümer, G. (1986). Küçük, A. (1993), *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları. Türkçe Sözlük, (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tümer, G. (1994). “Din” md. ve “Din Bilimleri” md., İslam Ansiklopedisi, C.: IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tümer,G. ve Abdurrahman, K. (1993). *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları. Türkçe Sözlük, (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vergote, A. (2002). “Kutsal”, (Çev., H. Keskin; A.Yapıcı), Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.: II, S.: II
- Yaman, A. (2013). “Zimmî/Fıkıh”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, C. 44. ss. 434-438
- Wach, J. (2004). *Dinler Tarihi*, Bilimsel Bir Disiplin Olarak Kuruluşuna Teorik Bir Giriş, (Çev., F. Aydın), Ataç Yayınları.
- Wikipedia (2023). <https://tr.wikipedia.org/wiki/>